Ekonomisti ja humanisti

Erkki Liikanen

Sixten Korkman,
Talous ja humanismi.
Otava 2022, 383 sivua.

Vuonna 2016 *Jean Tirole* pohti arvojen ja taloustieteen suhdetta huomiota saaneessa teoksessaan.[1] Hänen mukaansa taloustiede on välineiden tiedettä, ei päämäärien. Yhteiskunnan yhteiset tavoitteet nojaavat arvoihin. Siksi tavoitteiden määrittelyyn saadaan mandaatti demokraattisissa vaaleissa.

Sixten Korkman käsittelee kirjassaan laajasti arvojen muodostumista ja kulttuurin asemaa siinä. Kulttuuri tarkoittaa niitä uskomuksia ja arvoja, jotka etnisissä, uskonnollisissa ja sosiaalisissa ryhmissä siirtyvät melko muuttumattomina sukupolvesta toiseen. Vaihtoehtojen paremmuusjärjestys taas riippuu siitä, mitä pidämme tavoiteltavana ja mitä ajattelemme kunkin vaihtoehdon seurauksista.

Korkmanin kirjassa on neljä osaa, ensimmäisenä on **kristinusko**. Se lähtee lainauksilla, joista osa on tuttuja ja monet tarkoituksella ristiriitaisia keskenään. Tämä 70 sivun mittainen luku yllättää laajuudellaan, mutta päätyy mielenkiintoiseen pohdiskeluun *Martin Lutherin* ja *Jean Calvin*in eroista ja yhtäläisyyksistä. Maallistunutta luterilaisuutta on pidetty varsinkin Suomessa, mutta myös Pohjoismaissa, hyvinvointivaltion arvopohjana. Luterilaiset ovat osoittaneet kalvinisteja enemmän myötätuntoa köyhille.

Mikä on sitten kristinuskon vaikutus talouden kehitykseen ja kasvuun? Meitä kaikkia on opetettu, että ”otsasi hiessä sinun pitää leipäsi syömän”. Mutta entä vaikutus instituutioihin ja tuottavuuden kasvuun? *Max Weber* saa kirjassa tärkeän osan. Hänen mukaansa askeettinen protestantismi, erityisesti kalvinismi, antoi vahvat kannustimet ahkerointiin, yrittäjyyteen ja säästämiseen. Siksi sillä oli suuri vaikutus kapitalismin alkutaipaleella. Myöhempi vaikutus oli se, että protestantismi murensi kirkon vaikutusvallan ja auttoi vahvan valtiovallan nousua.

[1] *Tirole (2017); alkuperäinen ilmestyi ranskaksi 2016.*

Erkki Liikanen (erkki@eliikanen.fi) on Suomen Pankin entinen pääjohtaja. Hän on Helsinki Graduate School of Economicsin ja ajatuspaja Bruegelin johtokunnan puheenjohtaja sekä Chair of the Board of Trustees, IFRS Foundation.

Toinen laaja luku koskee **valistusta**. Kuinka tieteellinen kulttuuri mullisti maailmaa? *Johann Wolfgang von Goethe*, *Francis Bacon*, *John Locke*, *Voltaire* ja *Adam Smith* ovat esillä. Korkman on perehtynyt aiheen kirjallisuuteen ja kirjoittaa mielenkiintoisen suuren kaaren. Tieteet hakivat omaa polkuaan, mutta haastoivat varovaisesti kristinuskon.

Miksi juuri Euroopassa taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys vauhdittui ensimmäisenä? Korkman päätyy siihen, että Eurooppa on hyötynyt maiden erilaisuudesta. Yhteiskunnan homogeenisuus oli haitallista, mistä Kiinan kehitys on yksi todistus. Mutta Euroopan hajanaisuudella oli myös korkeat kustannukset satojen sotien muodossa 1500–1800-luvuilla. Puhumattakaan 1900-luvusta, jolloin Euroopassa syttyneet maailmansodat aiheuttivat valtavaa tuhoa.

Immanuel Kantilla on tärkeä asema sekä Korkmanin että Tirolen teoksissa. Korkmanin mukaan Kantin antama ydin valistukselle on, että sen myötä ihminen pääsee itse aiheuttamastaan alaikäisyyden tilasta. Ihminen irrottautuu koulutuksen ja tieteen avulla tietämättömyydestä ja taikauskosta. Ihminen on olento, jolla on päämäärä, ja joka on arvo sinänsä. Tirole lainaa Kantia: kaikella on hinta tai arvo. Se, millä on hinta, voidaan vaihtaa, mutta mikä on hinnan yläpuolella eikä ole vaihdettavissa, on arvoa.

Kapitalismi on Korkmanin kolmas luku, edellisiä lyhyempi. Edelliset käsittelevät alueita, joilla hän ei ole tehnyt omaa tutkimusta, mutta on hankkinut laajan lukeneisuuden. Taloustiede on hänen tutkimusalansa. Luku alkaa kuvauksella kapitalismin historiasta. Markkinatalouden saavutukset ja epäonnistumiset käsitellään, kuten myös Tirole tekee. Täydellisen kilpailun malli on kiinnostava, mutta ei todellisuudessa juuri havaittavissa.

Sixten Korkman toimi korkeassa tehtävässä EU:ssa vuosikymmenen ajan, ja sen tuoma asiantuntemus näkyy kirjassa. Kilpailun turvaaminen on oleellista markkinoiden toimivuuden kannalta. EU:lla on sisämarkkinoilla suuri toimivalta. EU:n kilpailupolitiikka on ollut viime vuosina tiukkuudeltaan ja vaikutuksiltaan erilaista Yhdysvaltoihin verrattuna. Vielä 1990-luvulla kuluttajat maksoivat verkkoyhteyksistä, puhelinsopimuksista ja lentolipuista selvästi korkeamman hinnan.

Mutta nyt kilpailupolitiikan seurauksena nämä hinnat ovat merkittävästi alempia Euroopassa kuin Yhdysvalloissa. Yhdysvalloissa on löysätty kilpailupolitiikkaa varsinkin osavaltiotasolla, mutta EU:ssa sitä kiristettiin. Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että juuri Jean Tirolen tutkimustyö oli pohjana tilaajayhteyksien eriyttämiselle, mikä oli jättiaskel laajakaistan vapauttamisessa vuonna 1999.

Korkmania on monien ekonomistien tavoin arvosteltu siitä, että argumentit päättyvät pohdiskeluun toisaalta – toisaalta. Onko näin? Hän käsittelee uusliberalismia kirjassaan. Uusliberalismin vetovoima on sen yksinkertaisuudessa. Ensimmäinen pilari on yksilön vapauden korostaminen kaiken ylittävänä arvona. Toinen on luottamus hintamekanismin ja vapaan yritteliäisyyden tai kilpailun ja markkinavoimien siunauksellisuuteen.

Mikä on Sixten Korkmanin kanta? Uusliberalismille on ominaista juuri ajatus, että markkinatalous hintavakauden ja finanssipoliittisen kurinalaisuuden vallitessa turvaa suotuisan taloudellisen kehityksen kaikissa olosuhteissa. Kuten tiedämme - kirjoittaa Korkman - maailma on osoittautunut paljon mutkikkaammaksi, myös Euroopassa. Rahaliitto on ollut suurissa vaikeuksissa ja on joutunut korjaamaan talouspoliittista kehikkoaan.

Uusliberalismin merkitys on hänestä ollut Euroopassa ja Pohjoismaissa rajoittunut. Uusliberalismi vietiin sekä Isossa-Britanniassa että Yhdysvalloissa liian pitkälle. Siksi epävakaus ja eriarvoisuus muodostuivat suureksi ongelmaksi yhteiskunnan kehityksen ja Yhdysvalloissa myös demokratian kannalta. On arvioitu, että siihen nojaava toiminta oli omiaan vähentämään luottamusta yhteiskunnan instituutioihin, ruokkinut kyynisyyttä suhtautumisessa valtioon ja heikentänyt kansalaisten keskinäistä luottamusta.

Samalla hän muistuttaa, että sosialismin ja kapitalismin välinen kilpailu päättyi jo vuosikymmeniä sitten jälkimmäisen voittoon. Ilman toimivaa markkinataloutta olisimme paljon köyhempiä. Kaikki maat kulkevat ”kolmatta tietä”, joskin sekatalouksien kirjo on suuri.

Tietyt tuloerot voivat olla taloudellisesti hyödyllisiä, mutta viime vuosikymmeninä eriarvoisuus on lisääntynyt suuresti ja uhkaa lisääntyä myös tulevaisuudessa. Ympäristön kustannuksella tapahtunut kasvu on mennyt liiallisuuksiin. Kapitalismin kirouksena on *Aristoteleen* tärkeänä pitämän kohtuuden puuttuminen tai se, että kehitys johtaa jatkuvasti liiallisuuksiin.

Humanismi on kirjan päättävä neljäs luku. Korkman tuntee *Georg Henrik von Wrightin* ja *Ilkka Niiniluodon* kirjoituksia hyvin. Hän päätyy siihen, etteivät suurimmat ongelmat ole teknis-taloudellisia, vaan liittyvät kulttuuriin, ekologiaan ja sosiaaliseen kehitykseen.

Humanismi on alan tieteiden lisäksi näkemys, joka korostaa ihmisen arvokkuutta, ihmisoikeuksia sekä sivistystä. Kilpailua voidaan pitää yksilön kannalta hyödyllisenä ja reilunakin, mutta pahimmillaan se voi johtaa meritokratiaan, jonka kielteisistä vaikutuksista sekä Korkmanin että Tirolen lainaama Harvardin filosofi *Michael Sandel* on varoittanut. Meritokratian hyväksyminen voi olla kalvinistista perintöä. Varallisuus ja hyveellisyys kulkevat siinä käsi kädessä, kuten köyhyys ja synti. Tuossa ajattelussa on vaaransa.

Lopussa Sixten Korkman kirjoittaa innostavasti taiteiden merkityksestä. Olen täysin samaa mieltä - myös siitä huomautuksesta, ettei niiden merkitystä voida mitata sillä, että kulttuurilaitokset ovat suuria työllistäjiä. Samat varat voitaisiin käyttää myös muihin kohteisiin. Kulttuurin tukemiselle on paljon laajemmat ja syvemmät perustelut. Kulttuuri tukee ihmisten terveyttä, onnellisuutta, hyvinvointia, tuo elämäniloa ja auttaa ymmärtämään muita.

Lopuksi. Korkmanin kirja on suurtyö. Erityisesti arvostan sitä, että hän kirjoittaa myös alueista, joilla ei itse ole toiminut tutkijana, mutta on niistä paljon lukenut. Se tuo paljon perspektiiviä ja piirtää kehityksen suuria kaaria. Kirja on myös sujuvasti kirjoitettu. Sen tekeminen on vaatinut älyllistä rohkeutta ja paljon ponnistuksia. Sivistystä.

Miksi olen viitannut Jean Tirolen teokseen usein tässä yhteydessä? Molemmat teokset menevät tekijän oman tutkimusalueen ulkopuolelle, Tirolen eri yhteiskuntatieteisiin ja Korkmanin filosofian ja humanismin peruskysymyksiin. Tällaiset ekonomistien puheenvuorot ovat suureksi kunniaksi ammattikunnalle. Ne avaavat myös taloustiedettä laajemmalle yleisölle. Arvokasta on, että niistä puuttuu arroganssi ja ylimielisyys muita, jopa päättäjiäkin, kohtaan. □

Kirjallisuus:

Tirole, J. (2017), *Economics for the Common Good*, Princeton University Press, Princeton NJ.